

סיפורי בדים

שטיחים עתיקים, שנארגו או נרקמו בעבודת יד, נחשבים בעולם לפריטי אמנות לכל דבר. גם בישראל יש מי שמוכן להשקיע הון תועפות כדי להרחיב את האוסף עם דגם מקורי, ואם צריך גם לנדוד אחריו עד לקצה העולם. אז בפעם הבאה שימו לב על מה אתם דורכים

אורי אלון

האספנים הישראלים הרציניים חובבים את המאפיינים היהודיים. צילומים: באדיבות האחים עיני

בעבודת יד. שלל הטכניקות בתחום הזה קרוב יותר למה שנקרא טפיסטרי, מקצתם נעשים באריגה מצויצת, טכניקה של נעיצת חוטי הצמר בתשתית מוכנה מראש. אריגים ושטיחים אלה היו פופולריים בשנות ה-70 וה-80, אך בשנים האחרונות דעך כוכבם. "בתחום של שטיחים בעבודת יד יש מגוון מאוד רחב של אריגים.

שטיחים אמנותיים: "קבוצת האמנותיים הם שטיחים שנעשו על ידי מעצבים או על בסיס ציור של אמן ידוע, כגון ארדון, דאלי, גוטמן וברגנר. שטיחי מעצבים או שטיחי ארט דקו וכאלה שרובם המכריע מודרניים, מרביתם יוצרו במדינות מערביות, כולל ישראל. "טכניקת האריגה שלהם אינה הטכניקה המסורתית של אריגת שטיחים

שהלך לעולמו לפני כשנה, אסף וגם תרם מאוספו למוזיאונים בישראל שטיחי בצלאל ושטיחים עתיקים אחרים. אז איך אפשר לדעת אם השטיח שמצאנו בבוידעם הוא באמת יצירת אמנות בעלת ערך? יורם ברייר, מנכ"ל חברת גמולב שהוא גם אספן שטיחים, שמאי ומומחה אמנות, מסביר את ההבדל בין שטיחים בעבודת יד לבין

וחלקם גם הוצגו בתערוכה של האוסף שהתקיימה במשכן לאמנות בעין חרוד בשנת 2009. בין אספני השטיחים המפורסמים בישראל נמנים גם בעליו של ערוץ 10 יוסי מימן, שמחזיק באוסף אמנות מדרום אמריקה הכולל שטיחים ואריגים עתיקים, ואיש העסקים והאספן הישראלי יוסף בינימינוף ז"ל. האחרון,

התברר שמדובר בשטיח עתיק ונדיר מסוג שטיחי בצלאל. אחרי שתיקנו ושחזרנו אותו, קיבל הזוג הצעיר בחזרה שטיח ששוויו היה כ-30 אלף דולר". שטיחים עתיקים, שנארגו או נרקמו בעבודת יד, נחשבים לפריטי אמנות לכל דבר ומהווים יעד נחשק בקרב אספני אמנות רבים. שטיחים עתיקים תופסים מקום של כבוד באוסף עמי בראון

והשחזור שטיח שמסר לו זוג צעיר. את השטיח ירשו בני הזוג מעיזבונו של הסב. "אותו שטיח", כך מספר אחד האחים, רוני עיני. "היה מוזנח מאוד ושימש במשך שנים כמקום המרבץ של כלב המשפחה. מאוחר יותר

ערך השטיח הוא פונקציה של גיל, מקום ייצור וכמובן - אסתטיקה. צילומים: באדיבות יורם ברייר

בגדול, החלוקה היא לאריגים חסרי פלומה - קילים, סומק, ג'יגים ודומיהם - ושטיחים ברי פלומה, שהם נפוצים יותר ואליהם רובנו מתכוונים כאשר אנחנו משתמשים במונח שטיח.

שטיח מחובר למקורות

אחד האלמנטים החביבים על האספנים הרציניים הישראליים, כך מתברר, הוא האפיון היהודי. עיני מצביע על העדפה מובהקת לשטיחים שנוצרו ב-200 השנים האחרונות בארצות שבהן היהודים נרדפו, הן באירופה והן במזרח. "מדובר בשטיחים הכוללים מוטיבים יהודיים וסמלים כמו מגן דוד, ציורי שבעת המינים, פסוקים מספר תהילים ועוד", הוא מפרט. "אלו דוגמאות שצוירו על השטיח כדי להציג, לשמר ולהטמיע את היהדות באופן שקט ולא מתבלט בתוך הבית.

"שטיחי יודאיקה פופולריים נוספים הם שטיחי בצלאל, שנארגו לפני כ-100 שנה, בשנותיו הראשונות של המוסד. השטיחים הללו נארגו בהתאם לציורים שציירו תלמידיו של בוריס ש"ץ, מקימה של האקדמיה לאמנות ולעיצוב בצלאל, ותפקידם היה לעודד את הציונות החדשה, להחיות את דמויותיהם של הגיבורים היהודיים מהתנ"ך ולחדש את המסרים הציוניים. בין היתר, תיארו השטיחים דיוקנאות של אישים יהודיים, את נופי הארץ, כמו הכותל ומערת המכפלה, סיפורי התנ"ך, כמו סיפור המרגלים, מגילת אסתר ופסוקים בעברית."

ברייר מצדו סבור שקשה לקבוע מכה משותף אחד לטעמים ולהעדפותיהם של אספני השטיחים בישראל. "מקצתם של האספנים הם בעלי ממון שהנושא מעניין אותם והם החליטו להקדיש לו זמן וכסף, או משום שהגיעו מתרבות שמעריכה טקסטיל, או שירשו בסיס לאוסף והרחיבו אותו. התופעה הזאת משותפת להרבה אספנים בעולם, וידועים מספר מקרים שבהם אוסף השטיחים החל כאיסוף נלווה לאוסף אמנות ובסוף הפך למשמעותי אף יותר מאוסף האמנות." ברייר טוען שבישראל, גם בקרב אנשים שבאו ממסורת של אריגים, השטיחים עדיין נחשבים לפריטים שימושיים ודקורטיביים, ולרוב הסיבה לרכישתם היא פונקציונלית. "בוחרים שטיח לפי צבע, מידות, עמידות, פרקטיות וכיוצא בזה", הוא אומר. "למרות זאת, יש כאלה שנכנסו

רוני עיני: "שטיחי יודאיקה פופולריים הם שטיחי בצלאל, שנארגו לפני כ-100 שנה ותפקידם היה לעודד את הציונות החדשה, להחיות את דמויותיהם של הגיבורים היהודיים מהתנ"ך ולחדש מסרים ציוניים"

לדבריו, "האספן עמי בראון היה מסוגל להטיס כל בעל מקצוע ללונדון רק כדי לבחון שטיח עם דוגמת כתב הפוך. גם ליוסף בינימינוף הייתה החכמה של אספן שטיחים שיכול לזהות את הפריט האמיתי"

לאספנות מתוך עניין אישי וניתן למצוא באוספים שלהם פריטים עתיקים, כלומר מהמאה ה-19 וקודם לכן, כמו האוסף של יוסי מימן שמתמחה בתחום של אריגים פרה-קולומביאנים. פרט לשטיחים, יש בארץ גם אוספי אריגים כמו איקט, שזהו טקסטיל מתחום הלבוש, סוזאני - שהם שטיחים לתלייה על הקיר, כיסויי מיטה, מפות - רקמות פלסטיניות ועוד."

מתי שטיח חוצה את הגבול והופך מחפץ שימושי ודקורטיבי לבעל ערך אמנותי-מוזיאלי?

"לדעתי, פריט יהפוך לבעל ערך מוזיאלי כאשר הוא גם נדיר - פונקציה של גיל ומקום ייצור - וגם אסתטי, כיוון שישראלים לא ירכשו פריט שאינו אסתטי רק משום שהוא נדיר."

עיני, שיעץ לאספנים רבים ברכישת השטיחים ועשה עבורם עבודות שחזור רבות ומורכבות, מספר שבמהלך השנים פגש משוגעים אמיתיים לדבר. "האספן עמי בראון ז"ל אהב במיוחד את שטיחי בצלאל והיה מסוגל להטיס כל בעל מקצוע ללונדון רק כדי לבחון שטיח עם דוגמת כתב הפוך", הוא מספר. "גם ליוסף בינימינוף ז"ל הייתה החכמה של אספן שטיחים שיכול לזהות את הפריט הנכון והאמיתי."

היזהרו מזיופים

כדוגמה לחושיו המחודדים, מספר עיני על פגישה שנכח בה עם אחד מסוחריו השטיחים ברחוב בן יהודה בתל אביב, שהזמין את בנימינוף לרכוש שטיח עתיק. "הסוחר הציג לו שטיח משי איכותי שהיה ארוג בצפיפות. המחיר תאם את מחירו של שטיח איכותי רגיל והסוחר ניסה להתמקח איתו עוד קצת. בנימינוף סגר את העסקה ולאחר מכן שם את השטיח תחת בית שחיו, ובמקום ללכת לארוחת הצהריים אליה התכוונו ללכת, הוא היה להוט לחזור לביתו שבכיכר המדינה.

"כשהגענו, רץ לספרייה, פתח קטלוג של מוזיאון בניו יורק והראה לי את התאום של השטיח שקנה. (שטיחי עבודת יד תמיד מיוצרים בזוגות, א.א.). הוא היה כל כך נרגש שהצליח לקבל לידי את אותו שטיח נדיר ומיוחד. הסתבר שמדובר בשטיח ששווייו בתום תהליך השחזור הגיע ל-300 אלף דולר, בעוד שהוא קנה אותו בנוזיר עדשים."

ולמרות זאת, עיני לא ממליץ לצאת

לשווקים ולהתחיל לחפש מציאות. "בשל הביקוש הרב לשטיחים עתיקים, במיוחד לשטיחי בצלאל, יש גם הרבה זיופים. מעתיקים אותם בטורקיה, מייצרים אותם בשיטות מודרניות ומעבירים אותם תהליך של יישון מלאכותי. סוחרים מפיצים את השטיחים המזויפים בשווקים במזרח אירופה ואנשים תמימים שחושבים שמצאו מציאה נופלים בפח."

לפני רכישת שטיח עתיק ממליץ עיני להתייעץ באיש מקצוע שיכול לזהות זיוף. "לפי הצבע שאינו תואם את הצבע בשטיחים המקוריים (צבע שמתקבל באמצעות טכניקה עתיקה של השרייה בתמציות פרחים ופירות, א.א.), לפי הקשרים, האריגה ולפי היישון."

ומה מחירו של שטיח עתיק?

ברייר: "הקריטריונים המרכזיים לקביעת מחירו של שטיח עתיק הם מקום ייצור השטיח, גילו, מצבו, נדירותו ואחר כך אלמנטים כמו הצד הדקורטיבי בו, הצבעים, מורכבות הדגם וכדומה. שטיחים בעולם נמכרים עד 4 מיליון דולר, כמו מחירו של שטיח מהמאה ה-16 מהעיר קשאן, מאוסף

נתנאל רוטשילד בווינה. בארץ סדרי הגודל צנועים יותר, אבל רוכשים שילמו גם 200 אלף דולר עבור שטיח מהמאה ה-19 בממדים גדולים."

לדבריו, כמו בכל תחום, גם בתחום השטיחים הזמן הוא זה שהופך את השטיחים העתיקים לנדירים יותר, וכאשר כמות הכסף הפנוי עולה, מחירם של השטיחים הנדירים עולה בהתאם. "בכל תחום אמנות או אספנות השכבה העליונה של הפריטים הנדירים תשמור על ערכה ותעלה במחיר. אחת הדוגמאות הבולטות לכך היא קבוצת שטיחים בשם 'זיגלר'. שטיחים אלה יוצרו על ידי פירמה אנגלו-שוויצרית בשנות ה-80 של המאה ה-19 באיראן כדי להזיל את הייצור. היו להם צבעים ודוגמאות ואיכות מסוימת שאפיינו אותם.

"בשנות ה-30 המוקדמות נסגר המפעל והייצור נפסק. בשנות ה-2000 החלו לייצר בהרבה מקומות 'זיגלרים' חדשים תוך הסתמכות על המסורת הזו. כך הפך הזיגלר המקורי, שאופיין בתקופה, באיכות, בצבע, בדגם וכדומה לפריט נדיר ובעל ערך רב".

יורם ברייר: "שטיחים נמכרים בעולם במחיר של עד 4 מיליון דולר, למשל, שטיח מהמאה ה-16 מאוסף נתנאל רוטשילד בווינה. בארץ סדרי הגודל צנועים יותר, אבל עדיין יכולים להגיע ל-200 אלף דולר"